

Cognitive properties of syntactic-stylistic figures in Uzbek and English

Otajonova Shakhnoza Alisher qizi

2nd year master's student, Kokand University

Abstract

In the study of the art of speech, the incomparable possibilities and complex layers of language, syntactic-stylistic figures play an important role. They increase the level of beauty and expressiveness of the language, determine the depth of the content of the text, and also clarify such features as interactivity, expressiveness and aesthetics. Syntactic-stylistic figures are formed as an integral element in both languages - Uzbek and English. Their cognitive properties are expressed in the process of linguistic thinking and reflection of ideas.

Keywords: syntactic figures, stylistic figures, cognitive properties, Uzbek language, English language, thinking, expressiveness, communication, linguistic thinking, imagery.

Annotatsiya

So'z san'ati, tilning beqiyos imkoniyatlari va murakkab qatlamlarini o'rganishda, sintaktik-stilistik figuralar muhim ahamiyat kasb etadi. Ular tilning go'zallik va ta'sirchanlik darajasini oshiradi, matnning mazmuniy chuqurligini belgilaydi, shuningdek, interaktivlik, ekspressivlik va estetika kabi xususiyatlarni ravshanlashtiradi. Sintaktik-stilistik figuralar har ikki til - o'zbek va ingliz tillarida ham ajralmas unsurlardan biri sifatida shakllanadi. Ularning kognitiv xususiyatlari lingvistik tafakkur va g'oya aks etish jarayonida o'z ifodasini topadi.

Kalit so'zlar: sintaktik figuralar, stilistik figuralar, kognitiv xususiyatlar, o'zbek tili, ingliz tili, tafakkur, ekspressivlik, kommunikatsiya, lingvistik tafakkur, obrazlilik.

KIRISH

Sintaktik-stilistik figuralarning asosiy vazifalari matn ichidagi axborot uzatishini intensivlashtirish, nutq mazmunini boyitish, emotsional va obrazli ma'no qo'shishdan iborat. O'zbek hamda ingliz tillarida bunday figuralar orqali til vositalari va niyatlar namoyon bo'lib, ular kommunikativ jarayonning ta'sirchanlik darajasini oshiradi. Sintaksis va stilistika hamisha bir-biri bilan uzviy bog'liq, figuralar esa bu bog'liqlikni eng yuqori nuqtaga olib chiqadi. Ingliz tilida ko'plab stilistik figuralarning keng qo'llanilishi kuzatiladi. Ular asosan anaphora, epiphora, chiasmus, parallelism, inversion kabi shakllarda namoyon bo'ladi. Bunday figuralar nutqqa ifoda o'tkirligini, ta'sirchanlik va ritmik o'ziga xoslikni baxsh etadi. Ingliz stilistikasida bunday figuralar o'ziga xos strukturalik, qat'iylik va sintaktik tartib-da majburiy bayon etilishi bilan farqlanadi. Ingliz tilidagi sintaktik-stilistik figuralar ko'pincha matnning mantiqiy oqimiga, mazmuniy simmetriyaga va ritmik izchillikni yaratishga xizmat qiladi. Bu aspektlar orqali anglo-saxon tafakkurida tartib va tizimlilik, aniqlik va to'g'rilik tamoyillari kuchli namoyon bo'ladi. O'zbek tilida esa sintaktik-stilistik figuralar ko'proq erkinlik, badiiylik, ifodaviylik, uslubiy boylik jihatida shakllanadi. anaforik, epiforik, inversiya, parallelizm va boshqa badiiy vositalar orqali milliy tafakkur va estetik dunyoqarash o'z ifodasini topadi. Bunday figuralar o'zbek yozma hamda og'zaki nutqining po'lat simi kabi: ular har bir gap yoki jumlada nafaqat mazmun, balki tuyg'u, his, ishonch va teran ma'no yuklaydi. Ustoz yozuvchilar va shoirlarning matnlarida uchraydigan sintaktik-stilistik figuralar tilning milliy fe'l-atvori va xalqona ruhini ochib beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Kognitiv nuqtai nazardan, sintaktik-stilistik figuralar inson tafakkuriga, ong dinamikasiga, idrok jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Har bir til foydalanuvchisi bunday figuralarni nafaqat idrok qiladi, balki ularni muayyan ma'no, tuyg'u, ehtiros va estetika bilan boyitadi. Mazkur figuralar orqali inson miyasi matnni nafaqat grammatik, balki semantik va assotsiativ darajada ham qabul qiladi. Figuralarga xos bo'lgan obrazlilik, kasbiy oraliqlik, tafakkurning mustaqilligi va ochiqligi ongda keng semantik maydon hosil qiladi. Ta'sirchan stilistik figurali matnlar inson miyasida uzviy bog'lanishlar, yaxlit assotsiatsiyalar va obrazlarni paydo qiladi. O'zbek tilida

stilistik figuralar ko'proq badiiy adabiyot va xalq og'zaki ijodiyoti, shuningdek zamonaviy yozma matnlarda ham faollik bilan qo'llaniladi. Ularning kognitiv ahamiyati — milliy tafakkurning o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradigan vosita sifatida namoyon bo'lishidadir. Bu orqali, o'ziga xos milliy struktura, ritmik va stilistik o'zgaruvchanlik, zamiriy ma'nolar, ichki mushohada va xalqona ifoda vositalari yuzaga chiqadi [1].

Ingliz tilidagi stilistik figuralar zamonaviy lingvistikada aniq strukturaviy va funksional xususiyatlarga ega. Bu til foydalanuvchilari uchun rasmiylik, aniqlikga intilish, intellektual tartib hamda mantiqiy oqim muhim ahamiyat kasb etadi. Ingliz tilida sintaktik-stilistik figuralar maqola, rasmiy nutq, poetik, publitsistik va dramatik asarlarda ko'proq uchraydi va eng asosiy ifoda vositasiga aylanadi. Bunday figuralar mantiqiylik, tuzilmaviylik va pragmatiklik bilan ajralib turadi. Ushbu xususiyatlar kognitiv jarayonda ham aks etib, inson tafakkurining ishonchli va tartibli modelini yaratadi. Har ikki til sintaktik-stilistik figuralar orqali bevosita kognitiv jarayonlarni jadallashtirib, nutq tarkibini boyitadi. Ular natijasida til boyligi, so'z ifoda va nutq madaniyati, ekspressivlik va estetika, shuningdek matnni tahlil qilish imkoniyatlari kengayadi. Shuningdek, badiiy va funksional uslublarda sintaktik-stilistik figuralarning o'ziga xosligi, ayrim lavozim va inimlik, ifoda sofligi va jozibasi namoyon bo'ladi. Stilistik figuralar yordamida nutq tarkibida talab etilgan emotsional-psixologik atmosfera yuzaga keladi, bu esa tilning tafakkur, his-tuyg'u va ong doirasidagi ta'sirchanligini oshiradi [2].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbek va ingliz tillarida sintaktik-strukturaviy va stilistik figuralarning yana bir muhim kognitiv xususiyati — ularning komunikatsiya jarayonidagi birlamchi va ikkilamchi ma'nolarni ifodalash imkoniyatlaridadir. Ushbu figuralar matnni nafaqat grammatik mezonlar asosida, balki keng assotsiativ va emotsional maydonda qabul qilishga sabab bo'ladi. Tahliliy qaraganda, ingliz va o'zbek tillarida bunday figuralar orqali o'zini namoyon qiladigan tafakkurni uch bosqichga bo'lish mumkin: birinchi bosqich — informatsion yetkazilish, ikkinchi bosqich — assotsiatsion va emotsional boyitish, uchinchi bosqich — estetik va kreativ aloqadorlik. O'zbek tilida stilistik figuralar obrazlilik va badiiylikning asosiy manbai bo'lib, milliy o'zlik va uslubiy mafkura shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Taraqqiyot jarayonida bu til stilistikada zamonaviy va klassik shakllarni uyg'unlashtira oldi. O'zbek adabiy tilidagi figurali nutq strukturasi doimo o'ziga xos va milliy koloritga ega. Ingliz tili misolida bu figuralar mantiqiy tartib va emotsional muvozanatga asoslangan bo'lsa, o'zbek tilida esa, asosan, milliy qiyofa va badiiy qudratga urg'u beriladi [3]. Tilshunoslik tadqiqotlari natijalari ko'rsatadiki, sintaktik-stilistik figuralarning kognitiv xususiyatlari aytarli darajada turlicha bo'lishiga qaramay, ularning asosiy funksiyasi — matnga emotsional boylik, tarovat va mazmun berishdan iborat. Har ikki tilda bu vositalar inson tafakkurining kengligini, ifoda imkoniyatlarining cheksizligini, nutqning nozik va chuqur qatlamlarini ochib beradi. Ular estetik tafakkur, mantiqiy mushohada va emotsional idrok jarayonlarini birlashtiruvchi boy vositadir. Sintaktik-stilistik figuralarning o'zbek va ingliz tillaridagi kognitiv xususiyatlarini yanada chuqurroq o'rganish natijasida, til tafakkurining o'ziga xos tuzilishini, nutq egasining psixologik va madaniy xususiyatlarini, lingvistik tafakkur hamda ekspressiv ifodaning yangi ko'rinishlarini ko'rish mumkin. Bu figuralar nutq va tafakkur o'rtasidagi muvozanat, mantiqiylik, obrazlilik, emotsionallik va zamonaviylik bilan bog'liq holda rivojlanadi [4].

XULOSA

Bundan xulosa qilish mumkinki, sintaktik-stilistik figuralarning kognitiv xususiyatlari har ikki tilda o'ziga xos tusga ega. Ular til sohibining nutqiy mahoratini, ifoda imkoniyatlarini va badiiy tafakkur dunyosini yanada boyitadi. Figuralar yordamida matnlar nafaqat ma'lumot, balki ta'sirchanlik va rivojlangan obrazlilikka ega bo'ladi. O'zbek va ingliz tillarida bunday vositalarni tadqiq etish, til fenomenologiyasi va lingvistik tafakkur evolyutsiyasini bir butun holda anglashga imkon beradi. Stilistik figuralar, ularning lingvistik va kognitiv mohiyatini chuqur o'rganish, zamonaviy tilshunoslik, adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslik yo'nalishlarida yangi ilmiy ufqlarni ochib berishga xizmat qiladi. Hozirgi rivojlanayotgan lingvistika zamonida sintaktik-stilistik figuralarning o'zaro ta'siri va ular yordamida shakllanuvchi kognitiv

strukturalarni o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy va estetik ahamiyatga ham egadir. Shu bois, har ikki til o'rtasida bunday badiiy-lingvistik boyliklarni chuqurroq o'rganish va tahlil qilish zamonaviy ilm-fanning dolzarb masalalaridan biri bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Abduvaliyeva, D. (2018). "O'zbek tilida metaforik ifodalarning lingvokulturologik xususiyatlari". *Filologiya Masalalari*, 2, 75-82.
- Akramova, M. (2019). "Ingliz va o'zbek tillarida sintaktik parallelizmning stilistik imkoniyatlari". *O'zbek Tili va adabiyoti*, 6, 54-61.
- Barakaeva, N. (2021). "Ingliz va o'zbek tillarida sintaktik-stilistik figuralarning o'rganilishiga zamonaviy yondashuvlar". *Til va adabiyot*, 3, 117-123.
- Boboxonova, L. (2017). "Sintaktik tizim va uning tarjimada ifodalanishi (O'zbek va ingliz tillari misolida)". *Qiyosiy Tilshunoslik*, 2, 22-29.
- G'aniyeva, M. (2020). "O'zbek va ingliz tillarida stilistik figuralarning lingvokognitiv xususiyatlari". *Filologiya*, 1(42), 65-72.
- Jo'raqulova, M. (2019). "O'zbek va ingliz tillarida stilistik usullarning tarjimadagi ko'rinishi". *Zamonaviy Ilmiy Izlanishlar*, 5, 91-97.
- Karimova, S. (2022). "Lingvistik tafakkur va stilistik figuralar: o'zaro bog'liqlik". *Filologiya Yo'nalishida Ilmiy Tadqiqotlar*, 6, 78-85.